

Straková, Jana

Postoje české společnosti ke vzdělávání a jejich vývoj v čase

Studia paedagogica. 2010, vol. 15, iss. 2, pp. [27]-42

ISSN 1803-7437 (print); ISSN 2336-4521 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115430>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

POSTOJE ČESKÉ SPOLEČNOSTI KE VZDĚLÁVÁNÍ A JEJICH VÝVOJ V ČASE

CZECH SOCIETY'S ATTITUDE TO EDUCATION AND ITS EVOLUTION IN TIME

JANA STRAKOVÁ

Abstrakt

V posledních desetiletích dochází v mezinárodní komunitě tvůrců vzdělávacích politik k velkým změnám v nazírání na cíle vzdělávání. Tyto změny jsou způsobeny reflexí velkých změn společenských. Česká republika v nových kurikulárních dokumentech deklaruje změny cílů vzdělávání, které jsou ve shodě s mezinárodními prioritami. Tyto cíle však nebyly předmětem národní diskuse a není zřejmé, zda se těší podpoře široké veřejnosti, která je pro realizaci tak zásadních změn ve vzdělávacím systému nezbytná. Stat' hledá prostřednictvím sekundární analýzy dostupných výzkumů postoje veřejnosti ke vzdělávání odpovědi na otázky, jak veřejnost reflektuje stav českého vzdělávacího systému a změn, které v něm probíhají, zda pocítuje potřebu změn a zda a jak se změnil její pohledy na cíle vzdělávání. Analýza srovnává postoje respondentů v současnosti a ve druhé polovině devadesátých let.

Klíčová slova

společenské změny, cíle vzdělávání, postoje veřejnosti

Abstract

The members of the international community of education policy makers have been changing dramatically their views on educational goals in the last decades, reflecting the important changes in the society. The Czech Republic has launched a curricular reform corresponding to the priorities of the international community. Yet the objectives of the reform were not subject to national discussion and the societal support to them seems rather doubtful. Such support is nevertheless crucial for a successful implementation of the reform. This article investigates in how the Czech society reflects the changes in the education system, whether any changes are required at all, and whether and how the public attitudes to educational goals have changed since the 1990s. The results of available surveys of the Czech society's attitudes to education are compared.

Keywords

societal changes, educational goals, public attitudes

Úvod

V posledních desetiletích dochází v celém světě i v západní společnosti, jejíž jsme součástí, k dramatickým změnám. Tyto změny způsobují, že se začínají měnit také nároky na vědomosti, dovednosti i postoje, které jsou považovány za potřebné pro dobré uplatnění v osobním životě jednotlivců a pro jejich úspěch na pracovním trhu. Stat' se zabývá otázkou, jak potřebu změn ve vzdělávání vnímá česká veřejnost, neboť podpora veřejnosti je zásadní podmínkou pro uskutečnění jakýchkoli změn.

Změna pohledů na cíle vzdělávání v mezinárodní komunitě tvůrců vzdělávacích politik

Obhájci změn v cílech a obsazích vzdělávání argumentují především tím, že moderní doba je charakterizována nebývalou dostupností informací. Rostoucí množství informací způsobuje, že není již důležité pouze to, co se dozvídáme, ale zejména jak se získanými informacemi naložíme. Neomezený přístup k informacím v písemné i audiovizuální podobě je výhodou pro ty, kteří si osvojili efektivní metody vyhledávání, třídění a posuzování informací a naučili se využívat dostupných technologických nástrojů komunikace. Na podporu změn je často uváděna rovněž skutečnost, že řadu profesních dovedností, které byly dříve ceněny, nyní vykonávají stroje. Pro úspěch na trhu práce již nestačí vědomosti a řemeslo, stále více se uplatňuje tvořivost, fantazie, sociální inteligence. Ekonomické studie upozorňují na pohyb kapitálu a globalizovaný trh práce. Globalizace způsobuje, že uchazeči o pracovní příležitosti soutěží o uplatnění na trhu práce nejen s absolventy stejného vzdělávacího systému, kteří jsou vybaveni podobnými vědomostmi a dovednostmi, ale že se potřebují uplatnit v daleko širší konkurenci. Globalizace způsobuje také velký pohyb pracovních příležitostí a přináší častější změny nejen pracovního místa, ale i vlastní profese, z čehož vyplývá potřeba osvojování si nových vědomostí a dovedností v průběhu celého života. K nutnosti stále se učit novým věcem vede i rychlý vývoj technologií, které ovlivňují pracovní postupy i osobní život. Často se setkáváme i s argumenty poukazujícími na transformaci a rostoucí komplexnost světa, který nás obklopuje. Tato transformace je provázána poklesem vlivu tradičních socio-kulturních a náboženských autorit, podle kterých se lidé dříve řídili. V moderních společnostech lidé musejí dělat stále složitější rozhodnutí a musejí se spoléhat pouze na svůj vlastní úsudek. Více než kdy dříve je důležité, aby byli lidé schopni kriticky posuzovat předkládané informace a uměli se rozhodovat na základě svých vlastních norem a přesvědčení.

Reflexe měnící se společnosti vedla mezinárodní společenství vzdělavatelů k potřebě přehodnotit tradiční cíle vzdělávání a nově si položit otázku, jakými vědomostmi, dovednostmi a postoji má škola vybavovat své absolventy. Inspirativním počinem v této oblasti byl projekt Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj DeSeCo (*Defining and Selecting Competencies*), který se uskutečnil ve druhé polovině devadesátých let. Zahájení projektu předcházelo silící přesvědčení tvůrců vzdělávacích politik a odborníků v oblasti vzdělávání spolupracujících v rámci aktivit OECD, že škola čím dál více zaostává za vývojem společnosti a že je třeba se pokusit tomuto zaostávání zamezit. Výše uvedené trendy posunuly požadavky na vzdělávací systém směrem k nové kvalitě vzdělání založené na východisku, že je nemožné předpovědět, jaké pracovní a životní úkoly přinese další vývoj. Z nemožnosti předvídat, jak bude vypadat svět v budoucnosti, vyplynul závěr, že školní vzdělávání musí místo předávání vědomostí a dovedností, které budou potřebovat v budoucnosti, žáky vybavit k tomu, aby uměli hledat vlastní řešení nyní neznámých úkolů, které jim život přinese. Důraz na vědomosti a dovednosti by měl být nahrazen kompetencemi k jednání (Weinert, 2001).

Projekt DeSeCo se snažil tyto kompetence definovat. V rámci projektu byli osloveni přední odborníci v různých oborech lidského konání s otázkou, jaké kompetence jsou potřebné pro úspěch v osobním životě a na moderním pracovním trhu. Výsledkem projektu je soubor zajímavých esejí, které přinášejí rozmanité pohledy na tuto problematiku (Rychen, Salganik, 2001). Výsledky projektu DeSeCo slouží jako podklad pro vymezení cílů vzdělávání ověřovaných v mezinárodních srovnávacích výzkumech kompetencí, které OECD organizuje mezi patnáctiletými žáky¹ a v dospělé populaci², a nejen touto cestou významně ovlivňují pohledy na vzdělávání mezi tvůrci vzdělávacích politik ve všech vyspělých zemích.

Dalším významným příspěvkem k přemýšlení tvůrců vzdělávacích politik a členů pedagogických komunit o cílech vzdělávání v moderní společnosti byla práce Mezinárodní komise pro vzdělávání pro 21. století, která pracovala pod vedením Jacquese Delorse při organizaci UNESCO. Její zpráva *Learning: The treasure within* (Delors et al., 1996) vymezila čtyři základní cíle vzdělávání pro moderní společnost: *learning to know*, *learning to do*, *learning to live together* a *learning to be*. *Learning to know* (učit se znát) spočívá v kombinaci

¹ Program PISA (*Programme for International Student Assessment*) v pravidelných tříletých intervalech srovnává matematické, čtenářské a přírodovědné dovednosti patnáctiletých žáků.

² Program PIAAC (*Programme for International Assessment of Adult Competencies*) hodnotí úroveň matematických a čtenářských dovedností a dovednosti řešit problémy v prostředí informačních technologií v populaci 16–65letých.

dostatečně širokých obecných vědomostí se schopností zabývat se do hloubky vybraným malým množstvím témat. Potřeba proniknout v určitých specifických oblastech dostatečně do hloubky s sebou nese dovednost celý život se učit novým věcem. *Learning to do* (učit se konat) zahrnuje kromě dovedností potřebných pro výkon profese také dovednost jednat v řadě situací a pracovat v týmech. *Learning to live together* (učit se žít s ostatními) znamená učit se porozumět druhým lidem, vážit si možnosti s nimi spolupracovat a sdílet a učit se překonávat rozpory na základě vzájemného respektu. *Learning to be* (učit se být) zahrnuje rozvoj vlastní osobnosti tak, aby byl jedinec schopen činit autonomní rozhodnutí a přijímat osobní zodpovědnost. Učení nesmí zanedbat žádný aspekt lidského potenciálu: paměť, logickou argumentaci, estetický smysl, fyzické dovednosti, komunikační dovednosti. Autoři zdůrazňují, že vzdělávací systémy mají tendenci upřednostňovat nabývání vědomostí na úkor ostatních typů učení. Nyní je však zásadní pojmut vzdělávání šířeji. Tato vize by měla vést budoucí reformy a opatření vzdělávací politiky ve vztahu k obsahu i metodám vzdělávání.

Obě uvedené práce a další podobné zdroje, např. výstupy expertní skupiny pro klíčové kompetence zřízené při Evropské komisi (European Commission, 2002) významně ovlivnily formulaci cílů vzdělávání na národních úrovních. Některé země (např. Belgie a některé spolkové země Německa) zopakovaly postup použitý v projektu DeSeCo a využily jej k tomu, aby iniciovaly národní diskusi o cílech vzdělávání v moderní společnosti. Velkou předností tohoto přístupu byla skutečnost, že problematiku vzdělávání a jeho cílů posunul do popředí zájmu celé společnosti, a tak se stala námětem k zamýšlení nejen u tvůrců vzdělávacích politik, ale i u představitelů elit a dalších společenských skupin.

Absence diskuse o vzdělávání v České republice

V České republice byla zahájena kurikulární reforma, která formálně vymezuje jako prvořadé vzdělávací cíle klíčové kompetence a učivo pojímá jako nástroj k rozvíjení těchto kompetencí. Její formální zacílení je ve velmi dobré shodě s výše uvedenými mezinárodními prioritami.

Realizaci reformy nicméně nepředcházela žádná národní diskuse o významu vzdělávání v české společnosti a jeho cílech v 21. století. I když jsou cíle reformy v dobré shodě s mezinárodními prioritami, nevycházejí z artikulovaných potřeb národních. V české společnosti se nevedla a ani v současnosti nevede debata o tom, do jaké míry český vzdělávací systém a zejména cíle vzdělávání vyhovují nárokům moderní společnosti, v čem spočívají silné a slabé stránky současného stavu, kde by bylo potřebné změnit priority a proč. Občasné mediální debaty o dílčích otázkách týkajících se vzdělávání

ukazují, že tyto otázky nemají důkladně rozmyšleny ani mnozí představitelé českých akademických elit.

Diskuse neproběhla ani nad konceptem reformy. Paradoxně se zdá, že způsob, jakým byla reforma zahájena a hlavně propagována, diskusi spíše uškodil. Cíle reformy nebyly jasně definovány a zdůvodněny. Potenciální účastníci diskuse se vyčerpali tím, že se pozitivně nebo negativně vymezovali vůči rozmanitým domnělým a velmi dílčím aspektům reformy, které si sami odvodili z mediálních sdělení (např. zábavnost školy, žákovské projekty, bezbřehá demokracie apod.), a nepoložili si seriózně otázku, zda, případně jak by měl vzdělávací systém reagovat na změny ve společnosti.

Probíhající kurikulární reforma nepřinese do systému zásadnější změny bez podpory veřejnosti. Klademe-li si otázku, jak docílit modernizace českého vzdělávání, musíme se v první řadě zajímat o její postoje. Musíme se zajímat o to, zda česká veřejnost vnímá změny probíhající ve světě a zda z nich vyvozuje požadavky na změnu vzdělávacích cílů a metod. Musí nás zajímat, jak jsou rodiče spokojeni s kvalitou českého vzdělávání, v čem spatřují jeho silné a slabé stránky, zda je od nich možno očekávat, že budou změny vyžadovat nebo aspoň podporovat. V tomto kontextu je důležité se zajímat rovněž o postoje zaměstnavatelů. Ti mohou výrazně ovlivnit postoje veřejnosti a mají bezprostřední příležitost si vytvářet názor na kvalitu vzdělávání na českých školách. Přímou se konfrontují s tím, s jakými vědomostmi, dovednostmi a postoji opouštějí mladí Češi vzdělávací systém, a často mají též příležitost srovnávat naše absolventy s absolventy zahraničních vzdělávacích systémů. Je proto užitečné se zajímat o to, jaké jsou jejich představy o silných a slabých stránkách českého vzdělávacího systému, v čem spatřují nejdůležitější vzdělávací cíle a jak se změnily jejich priority v posledních letech.

Datové a informační zdroje

Tato stat' hledá odpovědi na výše položené otázky prostřednictvím sekundární analýzy dat a komparace poznatků z dosud provedených výzkumů.³ Zabývá se výlučně tím, jak aktéři hodnotí současný stav a k jakým změnám došlo v jejich postojích v posledním desetiletí.⁴ Nehodnotí změny, ke kterým skutečně došlo ve vzdělávacím systému, neboť v České republice nejsou

³ Autorka měla k dispozici datové soubory z výzkumu STEM/MARK 2009 a CVVM 2006. U ostatních výzkumů se již nepodařilo datové soubory dohledat, informace byly získávány z výzkumných zpráv.

⁴ Volba období byla určena dostupností dat. Velké výzkumy postojů veřejnosti ke vzdělávání proběhly v ČR ve druhé polovině 90. let.

k dispozici data, na základě kterých by bylo možno změny v systému komplexně a seriózně posoudit. Informace týkající se výuky a jejích změn, které máme k dispozici z mezinárodních výzkumů vědomostí a dovedností žáků, jsou příliš dílčí.

Základním zdrojem informací o postojích veřejnosti, z kterého čerpá tato práce, je výzkum *Struktura postojů a očekávání veřejnosti k oblasti školství, výchovy a vzdělávání*, který byl realizován na zakázku MŠMT agenturou STEM/MARK v roce 2009 a zahrnoval dotazování rodičů žáků základních a středních škol. Výzkum obsahoval sběr kvantitativních i kvalitativních dat. Kvantitativní údaje byly získány prostřednictvím tazatelů od 646 rodičů žáků základních a středních škol. Poznatky z tohoto výzkumu jsou porovnány s poznatky z výzkumu společnosti AMD *Společnost a vzdělávání* uskutečněného v roce 1997. V tomto výzkumu bylo osloveno 1500 občanů ve věku nad 18 let.

Cílové populace byly v obou výzkumech definovány odlišně a odlišná byla i formulace otázek. Nemůžeme přímo porovnávat odpovědi na jednotlivé otázky, ale z celkových vzorců odpovědí respondentů se snažíme usuzovat na priority a jejich proměnu v uplynulých 15 letech. Jako doplňkový zdroj dat byly využity zprávy z pravidelných šetření CVVM, která se opakovaně dotazují na spokojenost s vybranými oblastmi veřejného života, dále specializovaná šetření CVVM zaměřená na problematiku vzdělávání provedená v letech 2006 a 2009 a výzkum veřejnosti uskutečněný pedagogickou fakultou UK v roce 2008.

Jako zdroj informací o požadavcích zaměstnavatelů sloužil výzkum *Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů na vstup na trh práce* provedený Ústavem pro informace ve vzdělávání v roce 1997 a Národním ústavem odborného vzdělávání v roce 2008. Zde byla metodika výzkumů v obou obdobích stejná, tedy bylo možno výsledky přímo porovnávat.

V uvedených datových zdrojích hledáme odpovědi na následující otázky:

- *Jak reflektuje veřejnost změny v českém vzdělávacím systému?*
- *Reflektuje veřejnost potřebu změn? Jakých?*
- *Jak se mění pohled veřejnosti na cíle vzdělávání?*
- *Jaké jsou požadavky zaměstnavatelů na vzdělání a jak se tyto požadavky mění?*

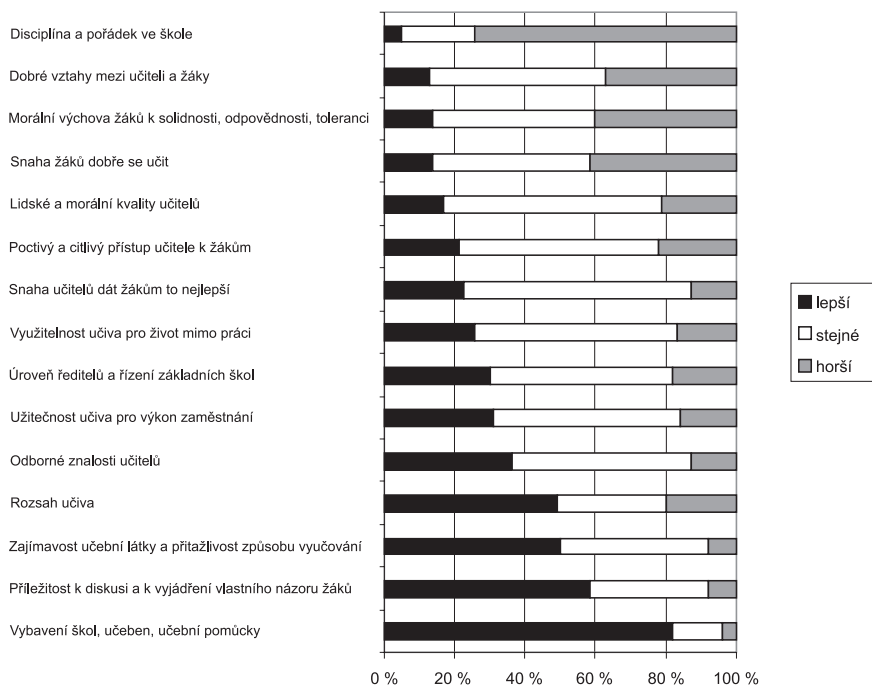
Výzkumné poznatky

Jak reflektuje veřejnost změny v českém vzdělávacím systému?

Někteří rodiče – podle jejich vlastních výpovědí – určité změny na našich školách zaznamenávají, velká část rodičů má nicméně pocit, že se školství zásadněji nemění. Výzkum z roku 2009 ukázal, že je pozitivně reflektována zejména změna ve vybavení škol, možnosti žáků vyjádřit vlastní názor, ná-

růst rozsahu učiva, ale také zajímavost učební látky a přitažlivost způsobu vyučování. Ve většině nabízených položek však nadpoloviční počet respondentů nezaznamenal žádnou změnu. Nadpoloviční podíl respondentů se například domníval, že se nic nezměnilo ve vztahu k využitelnosti učiva pro život mimo práci ani ve vztahu k užitečnosti učiva pro výkon zaměstnání (STEM/MARK, 2009). Údaje jsou uvedeny v grafu č. 1. Ve výzkumu veřejnosti, který uskutečnila Pedagogická fakulta UK v roce 2008, uvedla čtvrtina dotázaných, že se za posledních 20 let v českém školství v zásadě nic nezměnilo, celá třetina nepozorovala žádné změny v uplynulých 5 letech (Černý et al., 2009).

Graf č. 1: Hodnocení změn ve školství rodiči žáků základních a středních škol⁵

Zdroj: STEM/MARK, 2009

O dlouhodobě vysokém podílu respondentů z řad široké a rodičovské veřejnosti, kteří se domnívají, že se v našem školství v zásadě nic nezměnilo, svědčí i údaje v tabulce č. 1, která porovnává údaje z výzkumů provedených

⁵ Odpovědi na otázku: Zamyslete se nad podobou a úrovní naší základní školy. Srovnáte-li to s podobou a úrovní školství, kdy jste základní školu navštěvoval(a) Vy, je současné školství podle Vás na lepší, stejné, nebo horší úrovni z následujících hledisek?

v letech 1996, 1997 a 2009. Z tabulky vyplývá, že se hodnocení školství ve srovnání se školstvím, které zažili respondenti v době svého mládí, za posledních 13 let nijak zásadně nezměnilo. Zhruba polovina respondentů se stále domnívá, že školství není ani lepší, ani horší, zhruba třetina ho hodnotí lépe a pětina hůře než školství v době svého mládí.

Tabulka č. 1: **Hodnocení změn ve školství**

	1996	1997	2009
Lepší	31,5	28,9	34
Ani lepší, ani horší	47,9	49,5	44
Horší	19,4	20,4	22
Nevím	1,2	1,2	–

Zdroj: AMD, 1997; STEM/MARK, 2009

Reflektuje veřejnost potřebu změn? Jakých?

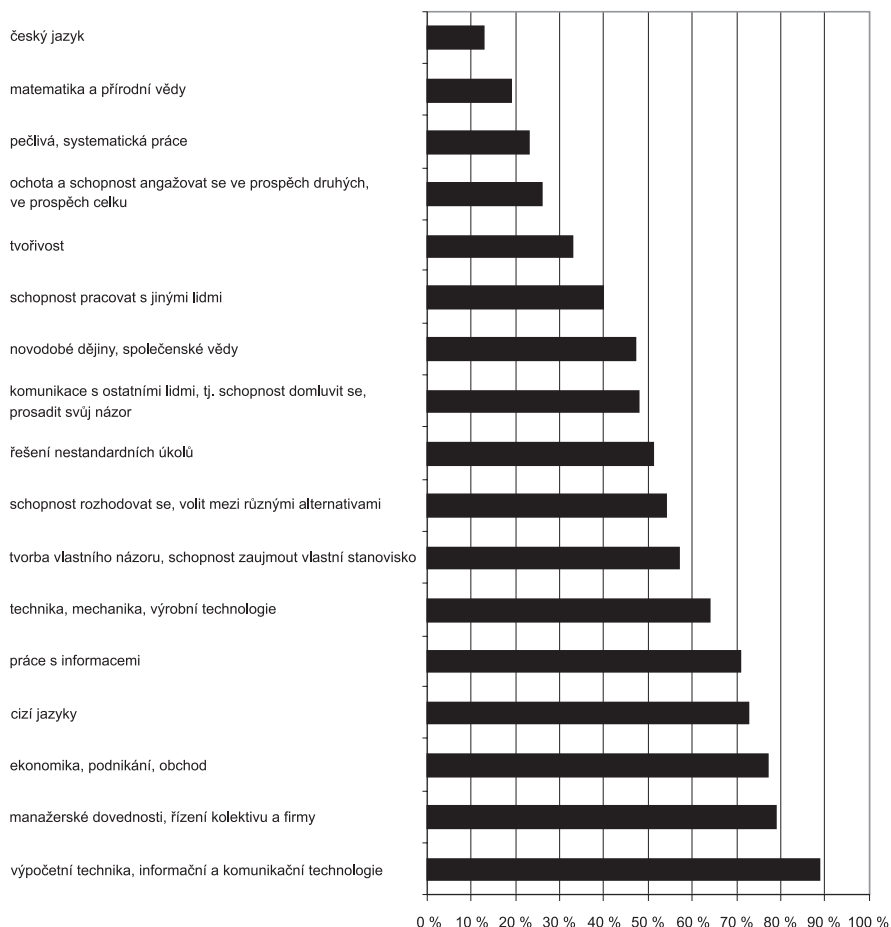
Jak bylo uvedeno výše, výzkumné studie ukazují, že mnoho rodičů velké změny ve vzdělávacím systému nezaznamenává. Zajímavé je zjistit, zda pocítují jejich potřebu. Na potřebu změn můžeme usuzovat ze sledování spokojenosti veřejnosti se stavem školství a potřebou řešit problémy s ním spojené. Poslední výzkumy veřejného mínění (CVVM, 2010) ukazují spíše nižší potřebu se touto oblastí zabývat. Mezi uvedenými 25 oblastmi veřejného života se umístilo školství z hlediska naléhavosti na 16. místě z 25. Na prvních dvou místech se umístila nezaměstnanost a korupce, na posledních dvou místech nabídka zboží a služeb a kultura. V roce 2010 vyjádřilo pouze 29 % populace potřebu naléhavě se zabývat oblastí školství. Srovnání s předchozími výzkumy veřejného mínění ukazuje, že od roku 2003 potřeba zabývat se oblastí školství poklesla. To samozřejmě nemusí být způsobeno zvýšenou spokojeností se školstvím, příčinou může být rostoucí naléhavost péče o ostatní oblasti.

Veřejnost nepocítuje potřebu věnovat zvýšenou pozornost školství, neboť je s jeho úrovní v zásadě spokojena. Výzkumy CVVM ukazují, že co se týče kvality školství, převažuje dlouhodobě podíl spokojených nad nespokojenými. V roce 2009 vyjádřilo spokojenost 59 % respondentů, nespokojenost 22 % respondentů (CVVM, 2009). Ve výzkumu STEM/MARK v téže roce odpovědělo 74 % rodičů žáků základních a středních škol, že úroveň našeho základního školství je celkově dobrá.

V roce 2006 byli respondenti dotázáni také na potřebu školských reforem. S tvrzením, že je školství potřeba zásadněji reformovat, se ztotožnilo 36 % respondentů, opačný názor vyjádřilo 46 % respondentů (CVVM, 2006). Vý-

zkum STEM/MARK v roce 2009 již ale ukázal, že 53 % rodičů žáků základních škol se domnívá, že by bylo třeba zásadněji změnit způsob výuky na základních školách, pro reformu školství se v tomto výzkumu vyjádřilo 69 % rodičů. 69 % rodičů zároveň vyjádřilo souhlas s tvrzením, že dnešní žáci potřebují získat ve škole převážně jiné vědomosti a dovednosti, než získala ve škole generace jejich rodičů. V grafu č. 2 je uveden podíl respondentů, kteří vyjádřili přesvědčení, že v dané oblasti potřebují dnešní děti získat jiné vědomosti a dovednosti než generace jejich rodičů. Tato zjištění napovídají, že přesto, že je veřejnost se školstvím v zásadě spokojena, v posledních letech si začíná potřebu změn uvědomovat.

Graf č. 2: Potřeba získávat jiné vědomosti a dovednosti z pohledu rodičů žáků základních škol

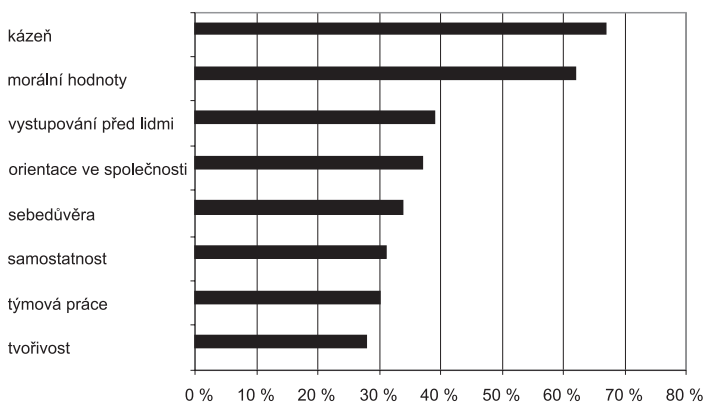
Zdroj: STEM/MARK, 2009

Z grafu č. 2 je zřejmé, že požadované změny se týkají zejména nových technologií, záležitostí ekonomiky a řízení, cizích jazyků a práce s informacemi. Z otázky na nejdůležitější reformní změny zároveň vyplývá, že by se měly týkat také metod a obsahu výuky: 88 % rodičů vyjádřilo souhlas s tvrzením, že je důležité, aby byl posílen *důraz na porozumění souvislostem, samostatné myšlení, samostatné vyhledávání informací, méně „biflování“, více aplikací naučených poznatků v situacích běžného života*, 77 % rodičů by uvítalo *větší využití jiných způsobů výuky než klasického výkladu a zkoušení, které umožňují větší zapojení dětí*. Je otázkou, do jaké míry názory rodičů vyplývají z jejich vlastního přemýšlení o vzdělávání jejich dětí a nakolik jsou ovlivněny médii, neboť rodiči preferované změny jsou také nejčastěji zmiňovány v médiích v souvislosti s kurikulární reformou.

Srovnání s výzkumem realizovaným agenturou AMD v roce 1997 naznačuje, že se potřeba změn ve výuce ve veřejnosti zvýšila. V roce 1997 pouze 18 % respondentů označilo jako problém českého školství zastaralou výuku (mezi 19 problémy se umístil tento aspekt na 17. místě) (AMD, 1997).

Od roku 1997 se také zvýšila potřeba kázně a výchovy ve školách. Zatímco v roce 1997 označilo za problém násilí mezi žáky 43 % respondentů a 31 % respondentů nedostatek kázně a disciplíny, v roce 2009 volalo 83 % rodičů po možnosti *zavést větší možnosti učitele, jak udržet pořádek a kázeň při výuce*. V grafu č. 3 je uveden podíl respondentů z řad veřejnosti, kteří uvedli, že se dané oblasti škole nedaří rozvíjet. Z grafu je zřejmé, že kázeň a morální hodnoty patří z pohledu české veřejnosti k aktuálně nejslabším článkům českého školství (CVVM, 2009).

Graf č. 3: Co se nedaří rozvíjet v českých základních školách

Zdroj: CVVM, 2009

I když je veřejnost se školstvím dlouhodobě spokojena, ukazují uvedené údaje, že se zvyšuje povědomí rodičů o potřebách změn. Rodiče požadují zlepšení

práce školy v oblasti předávání morálních hodnot a zvyšování kázně. Zároveň však reflektují potřebu změnit výukové metody a také obsah výuky, a to zejména v oblasti informačních technologií, ekonomiky a řízení a cizích jazyků.

Jak se mění pohled veřejnosti na cíle vzdělávání?

Poslední otázka směřující k postojům veřejnosti, kterou jsme si položili, se týkala změn v cílech vzdělávání. Je zajímavé zjistit, zda se v posledních letech nějak zásadněji změnil pohled veřejnosti na úkoly školy a cíle, ke kterým má vzdělávání primárně směřovat.

Ve výzkumu AMD byli respondenti požádáni, aby uvedli, zda by školy měly rozvíjet následující aspekty lidské osobnosti. V tabulce č. 2 je uveden procentuální podíl kladných odpovědí v letech 1995 a 1997 a index nespokojenosti udávající rozdíly mezi tím, jak se respondenti domnívají, že by tyto aspekty měly být rozvíjeny a že skutečně rozvíjeny jsou. Cíle jsou seřazeny podle důležitosti, kterou jim respondenti přisuzovali v roce 1997.

Z baterie cílů byly faktorovou analýzou získány 4 faktory: lidské kvality (1), orientace ve světě (2), sebedůvěra a individualita (3) a znalosti (4). Největší podporu mezi respondenty v roce 1997 získalo rozvíjení sebedůvěry a individuality s 80 % pozitivních vyjádření, na druhém místě se umístilo s 68 % podporou rozvíjení znalostí, na 3. místě lidské kvality a na posledním místě orientace ve světě (42 %).

Tabulka č. 2: Význam dílčích cílů vzdělávání 1995, 1997

Dílčí cíle	1995	1997	Index nespokojenosti	Faktor
být samostatný, umět se rozhodovat	80	85	39	3
umět logicky myslet	80	81	26	3
získat základ pro další studium	80	79	11	4
umět se vyjadřovat	75	77	26	3
mít sebedůvěru	76	75	37	3
být zdvořilý, chovat se slušně	66	73	24	1
mít chuť do dalšího studia	73	65	23	4
získat hluboké vědomosti ve vybraném oboru	66	63	15	4
být dobrým občanem	56	62	25	1
získat solidní znalosti v různých oborech	63	60	14	4
umět jednat s lidmi z různých vrstev, vzdělání a zázemí	56	60	33	2
naučit se zdravě žít	40	49	25	1
být poslušný, ukázněný	41	48	18	1
mít vztah ke kultuře, umění	51	43	16	2
orientovat se v právu a zákonech	40	38	22	2
rozumět životu v jiných zemích	37	27	12	2

Ve výzkumu agentury STEM/MARK byla respondentům předložena poněkud odlišná baterie než ve výzkumu AMD. Respondenti byli požádáni, aby vybrali 5 nejdůležitějších cílů a přiřadili jim priority. V tabulce č. 3 uvádíme vážený průměr jednotlivých cílů⁶.

Faktorová analýza poskytla 3 faktory, které jsme označili jako všeobecnou kultivaci (1), individualitu a sebevědomí (2), kompetenci k učení (3)⁷. Z tabulky 3 je zřejmé, že největší důraz kladli respondenti na kompetenci k učení, na druhém místě se umístila individualita a sebevědomí a na 3. místě všeobecná kultivace. Respondenti byli dotázáni rovněž na důležitost přípravy na přijímací zkoušky na následný stupeň školy, tento cíl získal skór 2,1. Zdá se, že priority ve vztahu k cílům zůstaly mezi roky 1997 a 2009 v zásadě zachovány. Důležitými cíli jsou kompetence k učení a příprava na další stupeň školy, zároveň je důležité rozvíjet vlastní názor a sebedůvěru žáka. Zatímco v roce 1997 respondenti kladli na první místo rozvoj vlastního názoru a sebedůvěry, v roce 2009 dali nejvyšší prioritu cílům vztahujícím se k učení.

Tabulka č. 3: Význam dílčích cílů vzdělání 2009

Dílčí cíle	průměrný skór	faktor
vést žáky k tomu, aby uměli pracovat s informacemi, třídili, vyvozovat závěry, a také vybírat důvěryhodné a správné zdroje informací, rozpoznávat důležité informace	2,2	3
vést žáky k tomu, aby si uměli vytvořit vlastní názor a aby jej uměli obhájit v diskuzi s druhými	2,0	2
dát žákům co nejvíce odborných znalostí z co nejširšího okruhu různých oborů a disciplín	1,9	1
naučit žáky se soustředěně učit a systematicky poznávat nové věci	1,7	3
vést žáky k tomu, aby si byli vědomi svých vlastních předností a nedostatků a aby získali náležitě sebevědomí	1,6	2
vypěstovat u žáků úctu a respekt ke starším a zkušenějším, k těm, kteří by pro ně měli být autoritami	1,2	1
naučit žáky pracovat ve skupině s lidmi různých schopností, pocházejících z různého kulturního a sociálního prostředí	1,1	1
vést žáky k tomu, aby nebyli lhostejní, snažili se aktivně ovlivňovat věci ve svém okolí	1,0	1
předat žákům informace o historii a kultuře vlastního národa	0,8	1

Zdroj: STEM/MARK, 2009

⁶ 1. pořadí: 5 bodů – 5. pořadí 1 bod, neuvedeno 0.

⁷ Byla použita metoda hlavních komponent s rotací Varimax. Celková vysvětlená variace činila 48 %, přičemž první faktor vysvětlil 22 % variace, druhý 14 % variace a třetí 12 % variace. Výsledky analýzy uvádíme v příloze.

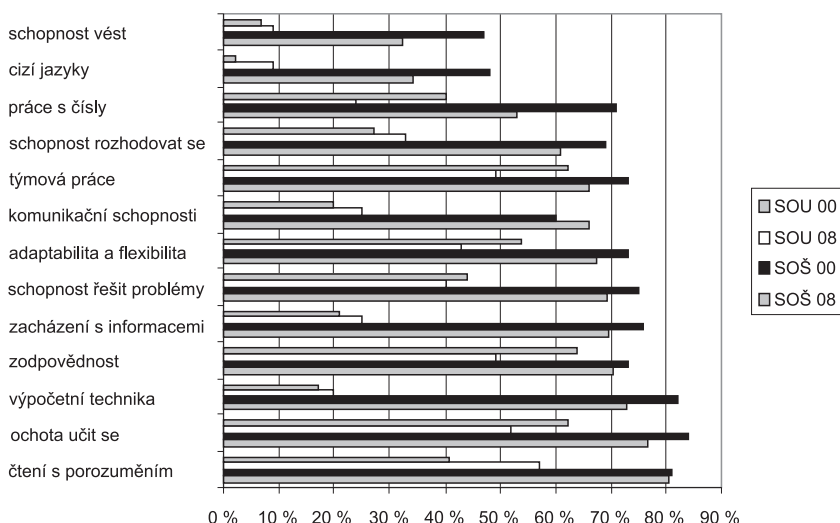
Výpovědní hodnota baterií použitých ve výzkumech AMD 1997 a STEM/MARK 2009 je samozřejmě determinována nabídkou položek. V roce 2006 byl ve výzkumu CVVM jako další z možných úkolů základní školy nabídnut úkol předávat morální hodnoty. Tento úkol respondenti vyhodnotili jako důležitější než předávání vědomostí. Jako nejdůležitější jej označilo 35 % respondentů, 32 % respondentů volilo předávání vědomostí a informací, 16 % učení se obecným dovednostem, 12 % motivování k dalšímu vzdělávání a 5 % přípravu pro praktický život, práci (CVVM, 2006).

Jaké jsou požadavky zaměstnavatelů na vzdělání a jak se tyto požadavky mění?

Pro úplnost se ještě podíváme na to, jak se v uplynulých 10 letech změnila požadavky zaměstnavatelů na výbavu absolventů, kteří vstupují na trh práce. Vycházíme z toho, že aby příslušnými kompetencemi disponovali absolventi středních škol, je třeba je rozvíjet už od základní školy.

V grafu č. 4 uvádíme důležitost vybraných kompetencí z pohledu zaměstnavatelů pro absolventy nematuritního odborného studia (SOU) a maturitního odborného studia (SOŠ) v letech 1997 a 2008. Z grafu je zřejmé, že v obou sledovaných obdobích jsou pro absolventy SOŠ nejdůležitějšími předpoklady čtení s porozuměním, ochota učit se a schopnost pracovat s výpočetní technikou. V případě absolventů SOU přistupuje ke čtení s porozuměním a ochotě učit se ještě zodpovědnost a schopnost pracovat v týmu. Zajímavé

Graf č. 4: Potřeby zaměstnavatelů

je, že v této kategorii nabyla v uvedeném období významně na důležitosti dovednost čtení s porozuměním. V roce 2008 byli respondenti ještě dotázáni, jaké kompetence budou v budoucnosti nabývat na významu. Na prvních pěti místech se objevila zběhlost v cizích jazycích, v používání výpočetní techniky, ochota učit se, adaptabilita a flexibilita a schopnost pracovat s informacemi.

Diskuse

Sledování vývoje názorů veřejnosti je komplikováno skutečností, že v různých výzkumech byly respondentům předkládány různé baterie otázek, které nejsou přímo srovnatelné. Sumarizace poznatků z různých výzkumů nicméně poskytuje relativně konzistentní obrázek. Dostupné informace o postojích veřejnosti ukazují, že velký podíl rodičů nepozoruje ve vývoji školství žádné zásadnější změny. Značná část rodičů zaznamenává rozdíly ve vybavení škol, rozsahu učiva, příležitosti žáků ve škole svobodně vyjádřit svůj názor a negativně hodnotí také zhoršení kázně ve školách. Z dostupných datových zdrojů je zřejmé, že se priority veřejnosti z hlediska cílů vzdělávání dlouhodobě příliš nezměnily. Za nejdůležitější úkol školy je považováno naučit žáky se učit a vybavit je znalostmi potřebnými k přijetí na další stupeň škol a podporovat jejich sebevědomí a individualitu. Z dlouhodobé spokojenosti veřejnosti s českým školstvím vyplývá, že se veřejnost domnívá, že škola plní tyto úkoly spíše uspokojivě. V posledních letech si rodičovská veřejnost nicméně začíná uvědomovat potřebu určitých změn v obsahu vzdělávání a vzdělávacích prioritách. V roce 2009 se dvě třetiny rodičů vyslovily pro potřebu reformy. Rodiče požadují zlepšení práce školy v oblasti předávání morálních hodnot a zvyšování kázně. Zároveň však reflektují potřebu změnit obsah a metody výuky, přičemž důraz je kladen zejména na oblast informačních technologií, ekonomiky a řízení a cizích jazyků. V současnosti však pravděpodobně není potřeba změn ještě taková, aby rodiče pocítovali potřebu věnovat školství zvýšenou pozornost a posunout ji mezi priority veřejné politiky.

Výzkumy ukazují, že zaměstnavatelé považují za důležité vědomosti a dovednosti, kterým na našich školách tradičně není věnována pozornost. Mezi položkami, které by měly v budoucnu nabývat na významu, dominuje zběhlost v cizích jazycích, používání výpočetní techniky, ochota učit se, adaptabilita a flexibilita a schopnost pracovat s informacemi. Od roku 2000 do roku 2008 se významně zvýšila váha, kterou zaměstnavatelé přičítají čtení s porozuměním v případě absolventů učebních oborů. Dostupné výzkumy nám bohužel neumožňují odhadnout, jak naléhavou potřebu docílit změn v pohledu na cíle vzdělávání zaměstnavatelé pocítují a zda by byli případně ochotni veřejně tyto změny obhajovat.

Závěr

Výsledky analýz ukazují, že společenská potřeba změn ve vzdělávání se dosud nerozvinula natolik, aby zajistila podporu reformě se všemi jejími deklarovanými cíli a přinutila politiky, aby základní a střední školství zařadili na seznam svých priorit. V blízké budoucnosti tedy pravděpodobně nelze očekávat žádné zásadní a cílené změny v obsazích a metodách vzdělávání ani ve vnímání cílů vzdělávání a úkolech školy. Zdá se, že nezbývá nic jiného než počkat, až potřeba změn bude evidentní a naléhavá. To pravděpodobně nastane tehdy, budou-li k dispozici přesvědčivé doklady o zhoršování výsledků českých žáků, případně nízké konkurenceschopnosti českých absolventů.

Pedagogická komunita by se ovšem měla zamyslet nad tím, zda v této situaci není její povinností cíleně otevřít debatu o nutnosti reakce vzdělávacího systému na změnu světa a navrhnout takové otázky k zamýšlení a taková řešení, která ukáží, jak je možno o cílech vzdělávání přemýšlet, jaké otázky je třeba si klást a jaká rozhodnutí je možno učinit. Jen na základě takové debaty bude možno změny, shodne-li se společnost na jejich potřebě, provádět s předstihem, rozmyslem a koncepčně.

Literatura

- AMD. *Zpráva z výzkumu Společnost a vzdělávání*. Praha: AMD, 1997.
- COMMISSION EXPERT GROUP ON KEY COMPETENCIES. *The key competencies in a knowledge based economy: a first step towards selection, definition and description*. Brussels: Commission of the European Communities, 2002.
- CVVM. *Základní a střední školství: po větší změně není poptávka* [online]. Praha: CVVM, 2006. [cit. 2010-07-10]. Dostupné z: <<http://www.cvvm.cas.cz/index.php?lang=0&disp=zpravy&r=1>>.
- CVVM. *Názory české veřejnosti na úroveň výuky na školách* [online]. Praha: CVVM, 2009. [cit. 2010-07-10]. Dostupné z: <<http://www.cvvm.cas.cz/index.php?lang=0&disp=zpravy&r=1>>.
- CVVM. *Hodnocení naléhavosti zabývání se oblastmi veřejného života a očekávaný vývoj v roce 2010* [online]. Praha: CVVM, 2010. [cit. 2010-07-10]. Dostupné z: <<http://www.cvvm.cas.cz/index.php?lang=0&disp=zpravy&r=1>>.
- ČERNÝ, K., GREGER, D., CHVÁL, M., WALTEROVÁ, E. Školství očima české veřejnosti: percepcce současného stavu a vývoje. *Orbis scholae*, 2009, roč. 3, č. 3, s. 25–50. ISSN 1802-4637.
- DELORS, J. et al. *Learning: The treasure within. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century* [online]. Paris: UNESCO, 1996. [cit. 2010-07-10]. Dostupné z: <http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/15_62.pdf>.
- RYCHEN, D. S., SALGANIK, L. H. (Eds.). *Defining and Selecting Key Competencies*. Göttingen: Hogrefe & Huber Publishers, 2001. ISBN 0-88937-248-9.
- STEM/MARK. *Sociologický výzkum zaměřený na analýzu struktury postojů a očekávání veřejnosti ke oblasti školství, výchovy a vzdělávání. Část 2. Postoje rodičů a žáků ke vzdělávání*. Praha: STEM/MARK, 2009.

ÚIV. *Výzkumná zpráva z výzkumu Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů na vstup na trh práce*. Praha: ÚIV, 1998.

WEINERT, F. E. Concepts of Competence. In RYCHEN, D. S., SALGANIK, L. H. (Eds.). *Defining and Selecting Key Competencies*. Göttingen: Hogrefe & Huber Publishers, 2001. ISBN 0-88937-248-9.

Příloha

Faktorová analýza: cíle vzdělávání

Cíle vzdělávání	Faktor		
	1	2	3
naučit žáky pracovat ve skupině s lidmi různých schopností, pocházejícími z různého kulturního a sociálního prostředí	,525	,324	-,307
dát žákům co nejvíce odborných znalostí z co nejširšího okruhu různých oborů a disciplín	,230	-,704	-,049
vést žáky k tomu, aby nebyli lhostejní, snažili se aktivně ovlivňovat věci ve svém okolí	,684	,056	-,018
předat žákům informace o historii a kultuře vlastního národa	,701	-,119	,211
vypěstovat u žáků úctu a respekt ke starším a zkušenějším, k těm, kteří by pro ně měli být autoritami	,678	-,014	,141
vést žáky k tomu, aby si uměli vytvořit vlastní názor a aby jej uměli obhájit v diskusi s druhými	,124	,690	,002
vést žáky k tomu, aby si byli vědomi svých vlastních předností a nedostatků a aby získali náležité sebevědomí	,289	,390	,310
naučit žáky se soustředěně učit a systematicky poznávat nové věci	,100	-,075	,626
vést žáky k tomu, aby uměli pracovat s informacemi, třídit, vyvozovat závěry, a také vybírat důvěryhodné a správné zdroje informací, rozpoznat důležité informace	,010	,194	,696

Zdroj: STEM/MARK, 2009

O autorce

RNDr. JANA STRAKOVÁ, Ph.D., působí v Ústavu pro informace ve vzdělávání, kde koordinuje mezinárodní výzkum vědomostí a dovedností dospělých, a v Institutu pro sociální a ekonomické analýzy, kde se věnuje aplikacím výzkumných poznatků do vzdělávací politiky. Učí také na Pedagogické a Filozofické fakultě UK. Ve své odborné práci se zaměřuje zejména na měření výsledků vzdělávání a problematiku vzdělanostních nerovností.

Kontakt: jana.strakova@isea.cz

About the author

JANA STRAKOVÁ works at the Institute for Information in Education, coordinating the international research of the knowledge and skills of adults, and at the Institute for Social and Economic Analyses, being involved in the application of research results on the educational policy. She also teaches at the Faculty of Education and the Faculty of Arts, Charles University. Her professional work is focused on the measurement of educational results and the problems of educational inequality.

Contact: jana.strakova@isea.cz